

Соціальна підтримка як вид соціального забезпечення в Україні

Social support as a form of social security in Ukraine

Галина Яковлева

Ключові слова:

соціальне забезпечення, соціальна підтримка, вид, організаційно-правова форма, допомога.

Key words:

social security, social support, form, organizational and legal form of assistance.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальної, економічної та політичної нестабільності в Україні особливо гостро постає проблема соціального забезпечення населення. Так, за даними Міжнародної організації праці, рівень безробіття в Україні протягом 2016 року становив понад 14% від загальної кількості працездатних осіб, що в кількісному виразі становить майже 900 тис. чоловік, і це лише ті особи, які зареєстровані в центрі зайнятості. Насправді ж ця цифра становить понад два мільйони осіб. Також особливо гостро стоїть проблема соціального забезпечення матерів-одиначок, кількість яких на кінець 2016 року становила майже 600 тис. осіб. Зауважимо, що зазначений нами перелік проблемних аспектів у сфері соціального забезпечення не є вичерпним, соціальної допомоги потребують також інші категорії населення України (зокрема, інваліди, діти-сироти, діти-напівсироти тощо).

Отже, враховуючи все зазначене вище, особливої актуальності набуває дослідження різних видів соціального забезпечення, зокрема соціальної підтримки (підтримання).

Стан дослідження проблеми. Дослідженню різних видів соціального забезпечення в Україні присвячували увагу у своїх наукових працях такі вчені, як В. Чіркін, Р. Ромашов, О. Скакун, Ю. Битяк, І. Голосніченко, Л. Спірідонов, С. Алексєєв, В. Копейчиков, Л. Коваль, Л. Омелянович, Д. Бахрах, С. Ківалов, Є. Кубко, Б. Лазарев, Л. Морозов та інші. Однак невиправдано мало уваги, на нашу думку, приділялось такому виду соціального забезпечення, як соціальна підтримка.

Мета статті – дослідити соціальну підтримку як вид соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Соціальне забезпечення є складовою частиною соціальної політики держави й одночасно вважається невід'ємним компонентом системи соціального захисту і соціальної роботи зокрема. Соціальне забезпечення як соціальна технологія і технологія соціальної роботи є одним із провідних напрямків роботи організацій та установ Міністерства праці і соціальної політики, важливою функцією фахівців із соціальної роботи, які працюють в управліннях соціального захисту населення – обласних, міських, районних державних адміністрацій¹. Н. Болотіна відзначає, що соціальне забезпечення – це певні можливості людини отримати від держави, а також інших закладів, за уповноваженням і дозволом держави, на умовах і в порядку, передбаченому законодавством, а також договором матеріальне забезпечення в разі настання соціальних ризиків, за яких особа втрачає здоров'я та (або) засоби до існування, не може завдяки своїм власним зусиллям (своєю працею) забезпечити себе та своїх утриманців².

Р.М. Цивілев зазначає, що соціальне забезпечення – це форма розподільчих відносин в капіталістичному суспільстві, тоді як соціальне страхування є методом створення фондів соціального забезпечення, причому далеко не універсальним, хоча і основним в більшій частині країн³. На переконання Р.І. Іванової, соціальне забезпечення – це форма розподілу матеріальних благ в обмін на витрачену працю з метою

¹ Тюптя Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика : [навч. посіб.] / Л.Т. Тюптя, І.Б. Іванова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 574 с.

² Болотіна Н. Право соціального забезпечення України: системно-структурний аналіз / Н. Болотіна // Право України. – 2001. – № 3. – С. 24–29.

³ Цивілев Р.М. Социальное обеспечение в капиталистических странах / Р.М. Цивілев / Проблемы трудового права и права социального обеспечения. – Институт государства и права АН СССР. – М., 1975. – 281 с.

задоволення життєво необхідних особистих потреб (фізичних, соціальних, інтелектуальних) людей похилого віку, хворих, інвалідів, дітей, утриманців, що втратили годувальника, безробітних, усіх членів суспільства з метою охорони здоров'я та нормального відтворення робочої сили за допомогою спеціальних фондів, створюваних у суспільстві, у випадках і на умовах, установлених у соціальних, у тому числі правових, нормах⁴.

Одним із видів соціального забезпечення, як ми вже зазначали вище, є соціальна підтримка (піклування). Так, Н.Б. Болотіна наголошує на тому, що соціальне піклування на сучасному етапі застосовують як принципову засаду лише для побудови такої форми соціального забезпечення, як державна соціальна допомога. Але ця форма має додатковий (субсидіарний) характер. Основною ж формою соціального забезпечення у країнах із розвинутою соціальною ринковою економікою, на думку автора, є соціальне страхування, засноване на активній участі у фінансуванні соціальних виплат як роботодавців, так і самих працівників⁵.

На думку С.М. Прилипко, соціальна підтримка (піклування) – це система заходів із матеріального забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів та інших джерел фінансування громадян, які не набули з різних причин юридичного права на пенсії та інші види допомог, але потребують соціальної допомоги й не можуть самостійно вийти зі скрутного становища⁶. А.А. Халецька зазначає, що під соціальною підтримкою слід розуміти систему заходів щодо надання допомоги певним категоріям громадян, які тимчасово опинилися у важкому економічному становищі, через надання їм необхідних коштів, кредитів, навчання, права захисту та інших пільг або інформації про їх можливість⁷. Соціальна підтримка, вважає О.В. Корчевна, – це система соціально-психологічних засобів і методів, що сприяють соціально-професійному самовизначенню особистості в процесі формування її здібностей, ціннісних орієнтацій та самосвідомості, підвищення конкурентоспроможності ринку праці й адаптованості до місцевих умов реалізації власної професійної кар'єри⁸.

А.Й. Капська зазначає: якщо розглядати соціальну підтримку в порівнянні із соціальним захистом, то існують різні підходи до визначення цих понять. Один із них підкреслює принципову відмінність між «соціальною підтримкою» і «соціальним захистом» навіть через етимологію цих термінів. Слово «захист» передбачає тривалий патронаж держави над особистістю, що провокує формування споживацького настрою в тих, хто знаходиться під «захистом». Особи звично користуються допомогою, часто маючи можливість для самостійного виходу зі складної життєвої ситуації, але не маючи звички до цього⁹. Якій іншим у цьому сенсі, на переконання автора, видається поняття «соціальна підтримка», що передбачає активну участь самої людини у вирішенні власних проблем, використання засобів самопомоги. З позицій цього підходу вчена зазначає, що соціальна підтримка – це комплекс заходів держави, які реалізуються не лише державними організаціями, а й громадськими, благодійними та комерційними та передбачають активну участь людини у зміні власних життєвих обставин¹⁰.

Соціальна підтримка може бути таких видів:

- допомога малозабезпеченим сім'ям на виховання дітей. Важливою складовою частиною системи державної соціальної підтримки сімей із дітьми є надання соціальних послуг насамперед багатодітним, неповним, малозабезпеченим, неблагополучним сім'ям із дітьми, сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, тощо. Соціальні послуги сім'ям із дітьми надають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді¹¹. Отже, зазначений вид соціальної підтримки спрямований на реалізацію конституційних гарантій права громадян на соціальний захист –

⁴ Советское трудовое право / [под ред. Д.М. Генкина]. – М. : Политиздат, 1946. – 364 с.

⁵ Болотіна Н.Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н.Б. Болотіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 35–39.

⁶ Прилипко С.М. Предмет права соціального забезпечення : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.05 / С.М. Прилипко ; Національна академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 382 с.

⁷ Халецька А.А. Формування державної політики соціального захисту населення в умовах макроекономічної нерівноваги : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / А.А. Халецька ; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. – К., 2010. – 429 с.

⁸ Корчевна О.В. Система психологічної підтримки безробітних в умовах служби зайнятості / О.В. Корчевна. – С. 246–254.

⁹ Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : [навч.-метод. посібник] / А.Й. Капська, І.В. Псша, О.Ю. Міхеєва, М.Г. Соляник. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 328 с.

¹⁰ Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : [навч.-метод. посібник] / А.Й. Капська, І.В. Псша, О.Ю. Міхеєва, М.Г. Соляник. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 328 с.

¹¹ Кривачук Л.Ф. Система державної соціальної підтримки сімей з дітьми в Україні / Л.Ф. Кривачук // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 4 (11). – С. 136–145.

забезпечення рівня життя не нижче від прожиткового мінімуму шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям¹²;

- підтримка непрацевдатних громадян. Може бути у матеріальній та нематеріальній формі. Так, розмір грошової допомоги непрацевдатним громадянам визначається як різниця між фактичним рівнем доходу та нормативним. Одиноким непрацевдатним громадянам надається також адресна допомога в натуральному вигляді (продукти харчування, одяг і взуття). Нематеріальна допомога полягає в наданні індивідуального медичного забезпечення, побутових послуг (прибирання, приготування їжі тощо);
- підтримка з безробіття після закінчення терміну виплати допомоги з безробіття. Після закінчення терміну виплати допомоги з безробіття з урахуванням доходу сім'ї може надаватися матеріальна допомога з безробіття протягом шести місяців та одноразова матеріальна допомога. Матеріальна допомога з безробіття надається у розмірі 75% прожиткового мінімуму, а одноразова матеріальна допомога – в розмірі 50% прожиткового мінімуму, встановленого законом. Крім того, особам надається можливість безоплатно пройти навчання та отримати нову кваліфікацію для можливості реалізувати себе в іншій галузі;
- соціальна підтримка та обслуговування громадян похилого віку та інвалідів. У межах зазначеного виду підтримки відбувається обслуговування громадян похилого віку, інвалідів, що не мають медичних протипоказань для перебування в колективі та потребують соціально-побутової та психологічної адаптації, надання соціально-побутових, соціально-педагогічних, психологічних послуг із метою усунення обмежень життєдіяльності, підтримання соціальної незалежності, відновлення знань, вмінь та навичок з орієнтування в домашніх умовах, ведення домашнього господарства, самообслуговування, поведінки у суспільстві, сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб, організації дозвілля і відпочинку тощо¹³;
- соціальне обслуговування окремих категорій громадян (одиноких осіб, дітей-сиріт тощо). Якщо говорити, наприклад, про дітей-сиріт, то їх обслуговування здійснюється в освітніх установах, створених для таких дітей: дитячих будинках; дитячих будинках-школах, школах-інтернатах; санаторних дитячих будинках (організованих для дітей, які потребують тривалого лікування); спеціальних дитячих будинках, школах-інтернатах (створюваних для дітей з відхиленнями у розвитку). Утримання та навчання вихованців у всіх таких установах здійснюється на основі повного державного забезпечення;
- соціальна підтримка біженців. Проблема соціальної підтримки біженців і вимушених переселенців гостро постала перед нашою державою в 2014 році. Зараз зазначений напрям соціальної підтримки перебуває на шляху свого розвитку, адже, судячи об'єктивно, наша держава була не готова до такого перебігу обставин, які склались в Україні протягом останніх трьох років. Отже, соціальна підтримка біженців полягає в наданні їм матеріальної допомоги. Наприклад, неодноразово по всій країні проводились конкурси серед біженців на найкращий бізнес-план, а переможцям надавались кошти для відкриття свого бізнесу. Також яскравим прикладом соціальної підтримки є побудоване в Харкові містечко для біженців, проживання в якому є безкоштовним.

Отже, незалежно від виду соціальної підтримки вона може надаватися у вигляді: матеріальної допомоги, пільг, певних послуг. Підтримка надається найменш захищеним категоріям населення після перевірки наявності в них засобів для існування. Також слід зазначити, що вид, форма, а також і розмір соціальної підтримки залежать від конкретної ситуації.

Враховуючи все зазначене вище, можемо сформулювати основні завдання, які має вирішити соціальна підтримка. Отже, такими завданнями, на нашу думку, є:

- забезпечити гідний рівень життя населення, пом'якшити негативні наслідки бідності;
- підвищити ефективність соціального обслуговування населення, у тому числі шляхом активного залучення недержавних організацій;
- чітко розмежувати й за необхідності перерозподілити повноваження між різними рівнями влади у сфері соціальної підтримки населення;

¹² Щодо напрямків соціальної підтримки сім'ї в контексті реалізації демографічної політики в Україні / Аналітична записка. Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/940>.

¹³ Перелік соціальних послуг, умови та порядок їх надання в структурних підрозділах територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) / Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=0FB1EA7FDD9634066CE-F6A0074F3ECFA?art_id=97697&cat_id=96524.

- знизити рівень соціальної нерівності та запобігти соціальному утриманству;
- підвищити ефективність соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям на основі принципу адресності;
- забезпечити та розширити свободи вибору громадян, що користуються безкоштовними або субсидійованими соціальними послугами¹⁴.

У межах представлено наукового дослідження слід розглянути й функції, які покладено на соціальну підтримку. У «Тлумачному словнику української мови» А.О Івченка зазначено: «функція – це: 1. Явище, яке залежить від іншого, основного явища і є формою його вияву, здійснення. 2. Завдання, обов'язки, пов'язані з діяльністю, посадою людини». Крім того, автор словника зазначає латинське (від «functio») походження цього слова, що, на його думку, означає «виконання»¹⁵.

Отже, соціальна підтримка покликана виконувати такі важливі функції, як:

- а) економічна. Ю.В. Кораблева зазначає, що економічна функція соціального забезпечення полягає в його позитивному впливі на економіку, на інтереси й потреби людей як учасників процесу виробництва¹⁶. Отже, зазначена функція соціальної підтримки не лише покликана задовольнити відповідні потреби окремо взятої особи, вона спрямована на налагодження соціальної та економічної стабільності в державі, а також сприяє підвищенню ефективності конкретних форм людської діяльності в системі суспільного розподілу праці;
- б) соціально-ціннісна. Ця функція спрямована насамперед на попередження, пом'якшення або усунення наслідків настання різних життєвих ситуацій (хвороба, інвалідність, старість тощо), а також від наслідків переходу до ринкової економіки (безробіття тощо). Крім того, як слушно вважає Ю.В. Кораблева, ця функція полягає у відновленні фізичних та інших здібностей непрацездатних осіб, пристосуванні їх до праці. Автор підкреслює, що вона здійснюється за допомогою таких видів забезпечення, які допомагають відновленню працездатності громадян та залученню їх у трудову діяльність (пенсії з інвалідності, допомоги з тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, трудове влаштування та професійне навчання інвалідів, забезпечення протезно-ортопедичними виробами та засобами пересування тощо)¹⁷. Таким чином, соціально-ціннісна функція соціальної підтримки громадян України полягає в розвитку соціальних відносин в нашій країні, підвищенні довіри населення до держави, а також у збільшенні ролі цінностей взаємодопомоги та довіри у свідомості людини;
- в) психологічна. У загальному розумінні психологічна функція полягає у впливі на психологічний стан людини. Зазначена функція соціальної підтримки спрямована на те, щоб особа мала впевненість у «завтрашньому дні». Вона сприяє підвищенню внутрішньої впевненості людини, її соціальної захищеності, тим самим справляючи позитивний вплив на розвиток соціальної психології. Крім того, зазначена функція стимулює особу до використання нею всіх своїх психологічних резервів;
- г) інтегральна. Стосовно зазначеної функції слушно пише Л.П. Шумна: автор доводить, що вона полягає у створенні умов для ініціативної діяльності інноваційного характеру¹⁸.

Цей перелік функцій соціальної підтримки не претендує на вичерпність, однак, на нашу думку, саме в них досить змістовно відображається сутність зазначеного виду соціального забезпечення. Такий перелік функцій підтверджує той факт, що соціальна підтримка має різне призначення, що, у свою чергу, ще раз підтверджує важливість вказаного виду соціального забезпечення.

Висновки. Отже, завершуючи наукове дослідження, можемо надати авторське визначення поняття «соціальна підтримка». Під зазначеним терміном слід розуміти систему заходів матеріального та нематеріального характеру, які відповідно до норм чинного законодавства України можуть здійснювати органи державної влади та їх посадові особи, задля забезпечення відповідної підтримки тим категоріям осіб, які потребують соціальної допомоги та через різні причини не мають можливості самостійно вийти зі скрут-

¹⁴ Право соціального забезпечення в Україні : [підручник] ; [за заг. ред. С.М. Прилипка, О. М. Ярошенка]. – Х. : Вид-во «ФІНН», 2009. – 434 с.

¹⁵ Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. – Х. : Фоліо, 2002. – 540 с.

¹⁶ Кораблева Ю.В. Краткий курс лекций по праву социального обеспечения / Ю.В. Кораблева. – Нижний Новгород, 2005. – 105 с.

¹⁷ Кораблева Ю.В. Краткий курс лекций по праву социального обеспечения / Нижний Новгород, 2005. – 105 с.

¹⁸ Шумна Л.П. Поняття та види соціальної підтримки : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди / Л.П. Шумна // ПРАВО. – Випуск 17. – 2011. – С. 119–125.

ного становища. Соціальна підтримка може фінансуватись за рахунок як державного, так і місцевих бюджетів. Слід також відзначити, що головна особливість соціальної підтримки полягає в тому, що вона спрямовується не на конкретну особу, а на певну соціальну групу людей, які потребують відповідної допомоги від держави.

Анотація

У статті на основі аналізу наукових поглядів вчених досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення таких понять, як «соціальне забезпечення» та «соціальна підтримка». Надане авторське бачення щодо визначення сутності поняття «соціальна підтримка». Доведено, що головна особливість соціальної підтримки полягає в тому, що вона спрямована не на конкретну людину, а на певну соціальну групу осіб, які не мають можливості самостійно вийти зі скрутного становища та потребують відповідної підтримки з боку держави та її органів.

Summary

The article, based on an analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of such notions as "social security" and "social support". Courtesy of the author's vision of defining the essence of the concept of "social support". It is proved that the main feature of social support is that it is not aimed at a specific person and a specific social group of people who are unable to independently turn the corner and so need the appropriate support from the state and its organs.

Використана література:

1. Тюптя Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика : [навч. посіб.] / Л.Т. Тюптя, І.Б. Іванова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 574 с.
2. Болотіна Н. Право соціального забезпечення України: системно-структурний аналіз / Н. Болотіна // Право України. – 2001. – № 3. – С. 24–29.
3. Цивилев Р.М. Социальное обеспечение в капиталистических странах / Р.М. Цивилев / Проблемы трудового права и права социального обеспечения. – Институт государства и права АН СССР. – М., 1975. – 281 с.
4. Советское трудовое право / [под ред. Д.М. Генкина]. – М. : Политиздат, 1946. – 364 с.
5. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н.Б. Болотіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 35–39.
6. Прилипко С.М. Предмет права соціального забезпечення : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.05 / С.М. Прилипко ; Національна академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 382 с.
7. Халецька А.А. Формування державної політики соціального захисту населення в умовах макроекономічної нерівноваги : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / А.А. Халецька ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2010. – 429 с.
8. Корчевна О.В. Система психологічної підтримки безробітних в умовах служби зайнятості / О.В. Корчевна. – С. 246–254.
9. Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : [навч.-метод. посібник] / А.Й. Капська, І.В. Псша, О.Ю. Міхеєва, М.Г. Соляник. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 328 с.
10. Кривачук Л.Ф. Система державної соціальної підтримки сімей з дітьми в Україні / Л.Ф. Кривачук // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 4 (11). – С. 136–145.
11. Щодо напрямків соціальної підтримки сім'ї в контексті реалізації демографічної політики в Україні / Аналітична записка. Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/940>.
12. Перелік соціальних послуг, умови та порядок їх надання в структурних підрозділах територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) / Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=0FB1EA7FDD9634066CEf6A0074F3ECFA?art_id=97697&cat_id=96524.

13. Право соціального забезпечення в Україні : [підручник] ; [за заг. ред. С.М. Прилипка, О. М. Ярошенка]. – Х. : Вид-во «ФІНН», 2009. – 434 с.
14. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. – Х. : Фоліо, 2002. – 540 с.
15. Кораблева Ю.В. Краткий курс лекций по праву социального обеспечения / Ю.В. Кораблева. – Нижний Новгород, 2005. – 105 с.
16. Шумна Л.П. Поняття та види соціальної підтримки : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди / Л.П. Шумна // ПРАВО. – Випуск 17. – 2011. – С. 119–125.

Галина Яковлева,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого